

پیشھاتین سیاسی ل زاخۆ

8 شوباتا 1963 ى - 18 چریا دوویى 1963 ى

شیرزاد زکریا محمد^{1*} و روژین چلبی منیر²

¹ فاکولتیا پهروهرده، زانکویا زاخو، هەرێما کوردستانی - عێراق.

² فاکولتیا زانستین مروفایه تی، زانکویا زاخو، هەرێما کوردستانی - عێراق.

وه رگرتن: 2017/01 په سه ندرکن: 2017/03 به لاکرن: 2017/03 <https://doi.org/10.26436/2017.5.1.148>

پوخته:

بزافا رزگارخوایزیا کوردی ل کوردستانا باشور (عیراق) کهفته د قوناغهکا نوی دا پشتی دروستبوونا کودهتایا 8 شوباتا 1963 ى، بهاتنا حزبا به عسا عه ره بییا ئیشتیراکی و هه قالبه ندین وی یین نه ته وه خوازین عه ره ب بو دهسته لاتداریی. پشتی فی کودهتای قوناغهکا نوی ژ میژوو شوژه شا کوردی دهستپیکر، ویاژیری زاخو ژى وهک هه می دهقه رین دیترین کوردستانی د فان کاودانین سیاسی و لهشکهری دا د ژیا وکارتیکر ل دهاته کرن. لدهستپیکا کودهتای شەر لدهقه ری راوهستا، لئ ئه نام ولایه نگرین پارتی دیموکراتی کوردستان و حزبا کومونیسستا عیراقی بهردهوام دهاتنه گرتن. و خه لکی بگشتی باوه ری ب دهسته لاتدارین بهغدا نه بون. و لدهمی شەر دوباره دهستپیکری ل 9 خزیرانا 1963، حکومه تی هیرشین دژوار کرنه لسه ر دهقه ری، و لهشکهری دهوله تا سوریا ژى هاته دناؤه دهقه ری دا و پشته قانییا حکومه تا عیراقی کر. به لئ لهشکهری کوردستانی بپشته قانییا خه لکی دهقه ری بهردهوامی دانه بهرخودانا خو، وشیان هیزین حکومه تی پاشفه بیه ن لهه می بهره یین شه ری. و بدروستبوونا کودهتایا 18 چریا دووی 1963 ى قوناغهکا نوی ژ میژوو دهقه ری دهستپیکه ت.

په یقین سه ره کی: بزافا رزگارخوایزیا کوردی، کودهتایا، 8 شوباتا 1963، زاخو، 18 چریا دووی 1963.

1. دهروازه:

بارزان یا دووی بسه رکردایه تییا مه لا مسته فا بارزانی (1943-1945)⁽²⁾. خه لکی زاخو رول و هه لویست ژ فان بزاف و سه ره لدانان هه بوو، هه ر چه نده زاخو ژلای جوغرافیه ژ جهی فان بزافا و سه ره لدانان یا دوور بوو، لئ ژلایه نی نه ته وه یی یا دوور نه بوو ژ هه ر بزافه کا داخازا مافی گه لئ کورد کریت(3).

ره وشا سیاسی و ئابوری ل عیراقی تیچوو لدووماهییا سالین پینجییا ژ چه رخئ بیستی، د ئه نجامدا شوژه شا 14 تیرمه ها 1958 ى دروستبوو، و دووماهییک ب حوکمرانییا پاشایه تی هات و کومارا عیراقی هاته راگه هاندن(4). خه لکی زاخو ب دروستبوونا شوژه شا 14 تیرمه هی 1958 ى که یفخوش بوون و ل هیقییا پاشه پوژه کا باشتر د هه می وارین ژیانئ یین سیاسی و ئابوری و جفاکیدا بوون(5). ههروه سا خه لکی زاخو کوردی، بتایبه ت ده می لدستوری نوی دا هات (عه ره ب و کورد هه قپشکین ددهوله تا عیراقی دا). و ژ بهر رولئ وی یی نه ته وایه تی خه لکی زاخو پیشوازی ل سه روکی پارتی دیموکراتی کوردستان مه لا مسته فا بارزانی کرن، ده می ژ ئیکه تییا سو فی تی - یا به ری - زفریبه عیراقی ل 6 چریا ئیکئ 1958 ى، پشتی (11 سالان ژ دویربوونی(6).

قهزا زاخو دهیته هه ژمارتن ئیک ژ قه زایین گرنگ ل هه ریم کوردستانی و ل عیراقی ب گشتی، ژ بهر هه ژماره کا فاکته ران ژ هه میان گرنگتر جهی وی یی جوغرافی و ئیستراتیجی، کو دکه فیه ت ل سه ر سیگوشه یا سنووری یی عیراقی - تورکیا - سووریا، و دبیه ت زنجیره کا پیک گه هاندنی د ناقبه را هه رسی به شین کوردستانا باشوور و باکوور و پوژئافا، هه ردیسان دهیته هه ژمارتن ئیک ژ ده رگه هین سه ره کیین هه ریم کوردستانی ب تاییه تی و عیراقی ب گشتی و ب دهوله تین پوژه هه لاتا نافینه گریده ت(4).

پشتی دامه زانندا دهوله تا عیراقا نوی لسالا 1921 ى، زاخو بوویه پشکه ک ژ فی دهوله تی، و ژ ئه گه ری نه پیگریا پوژیم شاهاتییا عیراقی (1921 - 1958) ب وان په یمانین گریدا ی ب مافین نه ته وه یین کوردان د دهوله تا عیراقیدا، زنجیره یه کا سه ره لدانان و بزافان ل کوردستانا باشوور دروستبوون، وه کو سه ره لدانین شیخ محمود به رزنجی (1919 - 1931)، و سه ره لدانا بارزان یا ئیکئ بسه رکردایه تییا شیخ احمد بارزانی (1931 - 1932)، و سه ره لدانا

* فه کولهری بهرپرس

د ماوی د نافهرا شویات و چریا دووی 1963 یدا، گهلهک روودان و سته م و زۆرداری و کوشتن ل عیراقی هاتنه ئه نجامدانی، پشتی به عسییان کونترۆل لسه خالیئ ئیستراتیجی کرین و سه روک وه زیران عه بدولکه ریم قاسم کوشتین⁽¹⁵⁾، ده ست ب گرتن و کوشتنا ئه ندام و لایه نگرین حزبا کومونیستا عیراقی کرن، و د ماوی دوو پۆژاندا گه له ک کوشتن ژوان سکریتیری لێژنا مه رکه زی سه لام عادل⁽¹⁶⁾، و ئه فین ماین ره فین و خو گه هاندنه کوردستانی⁽¹⁷⁾. ئه ف رهفتارا به عسییان نه ب تنی ل دژی کومونیستان بوو، به لکو پتریا هیژین سیاسی و نیشتمانی بخو ف دگرت. و هر د پۆژا ئیکی یا کو ده تاییدا و پشتی به یانا ژماره (13) هاتییه ده ریخستن ژلای حکومه تیغه بو ژنا فبرنا دوژمنین کو ده تایی⁽¹⁸⁾، ئه ندامین ریخراوا نیمچه سه ربازی (زیره فانی نه ته وه یی - الحرس القومی)⁽¹⁹⁾ رابوون ب گرتنا سه دان کادر و ئه ندامین پارتین عیراقی، ب به هانه یا پشته فانی و لایه نگرینی و ئه ندامه تی د حزبا کومونیستا عیراقیدا⁽²⁰⁾.

2.2. هه لویستی کوردان ژ کو ده تیا 8 شو باتی:

کورد ل ده ستپیککی که یفخوش بوون ب فی کو ده تایی، و هزر دکرن دی بارودوخین وان به ره ف باشیغه چیتن⁽²¹⁾، به لی به یانا (جفاتا نیشتمانیا سه رکردایه تیا شو ره شی) چ گرتنی و چ ئامازه ب چاره سه رکرن کیشه یا کوردی ل سه ر بنه مایی مافی ئوتونومی نه دابوو⁽²²⁾. سه ره رای فی چه ندی ئه ندامی لێژنا مه رکه زییا پارتی صالح یوسفی و سه رتیپی خانه نشین فوئاد عارف رابوون ب هنارتنا بروسکه یه کا پیروزبایی ب نا فی پارتی بو (جفاتا نشنیمانیا سه رکردایه تیا شو ره شی)، و تیدا هاتبوو: "... شو ره شا هه وه یا گونجایه ل گه ل شو ره شا گه لی کورد ل دژی زۆرداریا قاسمی، و کورد داغبان ب بزاقین ژنا فبرنا قاسمی، و ئه و یین ل هیقیا پینگافین راستگو نه ژ فی بزاقی بو چاره سه رکرن کیشه یا کوردی ل سه ر بنه مایی مافی ئوتونومی..."⁽²³⁾.

به لی سه رکرده یین کو ده تایی به رسقا بروسکی نه دان⁽²⁴⁾، له ورا مه لا مسته فا بارزانی و لێژنا مه رکه زی یا پارتی ره خنه ل هنارتین بروسکا پیروزبایی گرتن، کو له ز د هنارتیندا کرین بیکو هه لویستی رژیمای نوی ژ کیشه یا کوردی بزنان، لی صالح یوسفی گووت پالده ری هنارتنا بروسکه ی ب شیوه یه کی ب له ز، ژ به ر ئه گه ری ترسا وان ژ پاشه پۆژا کوردان ل به غدا و ده فهرین دیترین عیراقی بوو، له ورا ئه وان دیت پیدفقیه وان ژ به عسییان بیاریژین، و هه لویستی وه سا دخوازت و نه دشییان خو گه یرو بکه ن، و ل هیقیا په یوه ندیکرنی ب بارزانی و لێژنا مه رکه زییا پارتیغه بمینن. هه ردیسان یوسفی گووت: ئه گه ر ئه و بروسکه مه نه هنارتبایه، دا هه ژماره کا مه زن ژ کوردان توشی ئاسته نگان بن ل سه ر ده ستی حزبا به عس و هه فیه یمانین وان، و دا هه ژماره کا مه زن کوژن⁽²⁵⁾.

ژ به ر نێزکیبونا حکومه تا عه بدولکه ریم قاسمی (1958-1963) بو ملله تی کورد، خه لکی زاخو پشته فانییا فی حکومه تی کر، و پیشکداری کرن د ژنا فبرنا وان بزاقین دژی حکومه تا قاسمی دروستبووین، وه کی بزاقا عه بدولوه هاب ئه لشه وافی ل باژیری مويسل ل 8 ئادارا 1959 ی⁽⁷⁾.

حکومه تا عیراقی پیگیری ب سوزین خو نه دان یین داینه بو چاره سه رکرن کیشه یا کوردی، له ورا ناکوکی و ململانی پۆژ بو پۆژی زیده تر لی هاتن د نافهرا هه ردو لایاندا، و ژه گه ری تیکچوونا فان په یوه ندییان شو ره شا کوردی ل 11 ئه یلولا 1961 ی ده ستپیکر⁽⁸⁾. زاخو روله کی گرنگ د شو ره شا ئه یلوی دا هه بوو، و زاخو باژیری ئیکانه بوو ل پۆژا 11 ئه یلوی هاتییه گرتن ژ لای شو ره شی فه و ده سته لاتا حکومه تی زئی هاتییه ده ریخستن، لی هیژی، حکومه تا عیراقی شیان دده مه کی کورت دا دو باره کونترۆل بکه ن⁽⁹⁾.

سه ره رای فی چه ندی، هیژین پیشمه رگه ی دو باره خو ریخستن لسنوری زاخو، و چه ندین شه رین مه زن لفی ده فه ری دروستبون، وه کی شه ری گه لی زاخو ل نیسانا 1962، و شه ری باتیفا ل تیرمه ها 1962 و کیریاری عین زاله ل چریا ئیکی 1962، وه یزا پیشمه رگه ی شیان سه رکه فتنین گرنگ دفان شه ران دا ئه نجامیده ت⁽¹⁰⁾.

بزاقین سیاسی و له شکه ری به رده و امبوون لده فه را زاخو هه تا دروستبوونا کو ده تیا 8 شو باتا 1963 ی، و دووماهیک هاتنا هوکمرانیا سه روک وه زیران عه بدولکه ریم قاسمی، و بیفی چه ندی به ریه ره کی نوی ژ میژووا گه لی کورد ده ستپیکه ت.

2. زاخو کو ده تیا 8 شو باتا 1963 ی:

1.2. کو ده تیا 8 شو باتا 1963:

تیکچوونا باری سیاسی ل عیراقی لسا لا 1962 ی بوویه ئه گه ری په یدابوونا کیشه یان بو حکومه تا عه بدولکه ریم قاسمی، و ئه ف کاودانه بوونه ئه گه ری ئه نجامدانا کو ده تیا 8 شو باتا 1963 ی، و هاتنا پارتا به عسا عه ره بیا ئیشتراکی و هه فیه یمانین وی یین نه ته وه خواژین عه ره ب بو ده سته لاتی⁽¹¹⁾. و پشتی سه رکه فتننا کو ده تایی، جفاتا ک ب نا فی (جفاتا نیشتمانی سه رکردایه تیا شو ره شی) هاته پیکه یان، و ئه ف جفاتا بوویه ژیده ری ده سته لاتی، و ده ریخستنا یاسایان و دامه زراندن و لادانا وه زیران، و زۆرینه یا ئه ندامین فی جفاتی ژ به عسییان پیکده ات⁽¹²⁾.

عه بدولسه لام محمه د عارف (1921-1966) وه ک ئیکه م سه روک کو ماری عیراقی هاته ده ستنیشانکرن⁽¹³⁾، و سه رکردی حزبا به عس ئه حمه د حه سه ن به کر (1914 - 1982) بوویه سه روک وه زیران، و دوو که سین کورد بوونه وه زیر د حکومه تا نوی دا ئه وژی فوئاد عارف و بابا عه لی شیخ مه محمود به رزه نجی⁽¹⁴⁾.

مووسل و بەغدا درەڤین⁽³¹⁾، داكو خوۆ ژ بەرچاڤین دەزگەھین ئەمنی ڤەشپەرن و خوۆ ل باژێرین مەزن بەرزە بگەن ژ وان، ئیحسان مەاجر ئەوئ زاخو بچە ھیلایی⁽³²⁾.

4.2. چوونا کومونستان بو دەڤەرین لژیر دەستھەلاتاریا شوپەشا کوردی لدەڤەرا زاخو:

پشتی بەیان ژمارە (13) ژلایی حکومەتا کۆدەتایی ڤە بوۆ ژ ناڤرنا کومونستان ھاتیبە دەریخستن، ھەژمارەکا زۆرا کومونستان نەچاربوون بچە ل گەل شوپەشا کوردی، سەرۆکی پارتی مەلا مستەفا بارزانی ل 11 شوپاتا 1963 ئی، ل سەر ڤی چەندی برسکە ئاراستە لژنا مەرکەزییا پارتی کر تیدا دیارکر دڤیت ریز ل کومونستان بەیتە گرتن، و دەرفەتی بدەنە وان بوۆ ڤەکرنا بنگەھین خوۆ، و ئازادن بەیتە کوردستانی⁽³³⁾.

ھەر وەکو ھاتیبە دیارکر ھەژمارەکا کومونستان ل زاخو ھاتنە زیندانکر، بە ئی ھەژمارەکا دیتر ژ وان ب ھاریکاریا پێشمەرگەیی خوۆ پزگارکر، و خوۆ گەھاندنە دەڤەرین ل ژیر دەستھەلاتا شوپەشی⁽³⁴⁾، بوۆ نمونە کۆمەکا کومونستان کو نژیکی دەھ کەسان پێکدھات بەرەڤ گوندین دەوروبەرین زاخوڤە چوون، و ھاتنە پێشوازیکر ژلایی کادرین پارتیڤە، و ئەڤ کۆمەلە ژفان کەسان پێکدھات: حسنی حەجی رەشید، سالح حەجی رەشید، رەمزی جەھەر چاچی، ئەحمەد جزیری، یونس جەمیل، جەمیل یونس حەلاق، عەبدو نەجار، سالم نەجم قەصاب، حسین پیتان و مەجید نەجار جزیری. و ئەڤ کەسانە وەک مێڤان ھاتنە دابەشکر ل سەر خیرانین گوندی (ھەڤشن)⁽³⁵⁾، و عیسی سوار سەرکردی ھیزا زاخو سەرەدانا ڤی کۆمی کر ل ڤی دەڤەری و بخیرھاتنا وان کر⁽³⁶⁾.

پاشان سەرکردەیی پێشمەرگەیی سلیمان حاجی بەدری پەبوەندی ب ڤی کۆما کومونستان کر و خانیک ل گوندی (لیڤو) لدەڤەرا سندیان بوۆ وان ئامادەکر، کو ئەڤ گوندە بی مەسیحیان بوو و زۆر بەیا وان کومونست بوون. و پشتی خانی بوۆ وان ھاتیبە دروستکر لافیتە یەک ب ڤی خانیکە ھەلاویستن ل سەر نفیسی بوو: (الحزب الشیوعی العراقی - منقەمە لیڤو) (حزب کومونستا عیراقی - پیکخراوا لیڤو). ب ڤی چەندی ئیکەم بنگەھی (پشتەقانا - الانصار) ھاتە دانان، و پاشان گەلەک کومونستین دی ژئ گەھشتن، بە ئی ئاریشا سەرەکییا ڤی پیکخراوی ئەو بوو پەبوەندی ل گەل پیکخستن مووسل یین کومونستان نەبوو⁽³⁷⁾. ژلایەکی دیتر ھەندەک ژ کومونستان ھاتنە د ناڤ پزیرن پارتی دیموکراتی کوردستان دا، بوۆ نمونە شەفیع مەمەد سەعدوللا⁽³⁸⁾.

5.2. دانوستاندن دناڤبەرا شوپەشا کوردی و حکومەتی دا:

ژ لایەکی دیتر ڤە سەرکردایەتیا شوپەشا کوردی ل دۆر ڤاوەستاندا شەری، پیگیری ب وی سوزی کر ئەوا دای کۆدەتاجییا، لەور ل 8 شوپاتا 1963 ئی بریار دان تەڤە بەیتە ڤاوەستاندن، داكو دەرفەتی بدەنە حکومەتا نوئ ژبوۆ بچھینانا بەلینین خوۆ ل دۆر دانا مافی ئوتونومی بوۆ کوردان⁽²⁶⁾.

3.2. زاخو وکودەتایا 8 شوپاتی:

سەبارت ھەلوستی خەلکی دەڤەرا زاخو ژ ڤی کۆدەتایی، دەمی کۆدەتا ھاتیبە ئەنجامدان ب شیوہیەکی گشتی ل دەڤ خەلکی زاخو کارەکی ئاسایی بوو، و ھزر دەھاتەکر کو کۆدەتایەک دی دروست بیت، ھەر وەسا کاودان د وی دەمیدا گەلەک نەخوش بوون، و ھەژمارەکا زۆرا خەلکی د زینداناندا بوون، لەورا ل دەستپیککی ھەست ب ڤی کۆدەتایی نەدھاتەکر⁽²⁷⁾.

سەرکردی ھیزا زاخو بی لەشکەری کوردستانی عیسی سوار ب لەز د گەل ھەمی ماڤویل و ڤیھ سپین دەڤەری و سەرکردەیین لەشکەری و لژنا ناوچا زاخو یا پارتی کومبوو، و د ڤی کۆمبونیدا ل سەر بارودۆخی کۆدەتایی ئاڤخت و گووت: عەبدو لکەریم قاسم نەما و ئەم بی ل ھیفیا بریاران کا ئەم چ بگەن، ئەری دی ھیرشی کەن زاخو یان نە؟، ئەم خوۆ ئامادە بگەن یان نە؟. ل پشتی سالح یوسفی و فوئاد عارفی برسکە ھنارتین و سەرکردایەتیا پارتی بریاردا تەڤە بەیتە ڤاوەستاندن، ھیزا زاخو پیگیری ب ڤی بریاری کر⁽²⁸⁾.

ژ لایەکی دیتر ڤە، گەلەک ژخەلکی زاخو ئەوین ئەندام و پشتەقانیین حزبا کومونست و پارتی ل زاخو ھاتنە زیندان کر، ژوانا: سەعید قەصاب، مونیب مەحمود ل وی دەمی بەرپرسی سەندیکا ماموستا بوول تلەعڤەری⁽²⁹⁾، مەمەد عەزۆو، مەحمود عەزۆو، عیسا حاجی، سالم نەجم قەصاب، خواستی فەرمان رەشید، خەیری رەمەزان نەجار، مستەفا عەبدو للا، عەبدو لره حمان نەجار، مەحسن نەجم، سالح زوپو، مەلکون سەرگیس بەغدەسار (مەلکون خەیات) ئەرمەن بوو، ئەنس جۆنەید، مەمەد جۆنەید، عوبەید جۆنەید، ئیحسان جۆنەید، رەشو ھوکا، یونس رەشید و گەلەکین دیتر⁽³⁰⁾.

ئیک ژ زیندانیین حزبا کومونست تەھا مەمەد تەھا جەقسی، دبیژیت، دەمی ئەز د زیندانا مووسلدا، ژمارەکا زۆر ژ خەلکی زاخو ژ کومونستا و پارتیان ل وی دەمی د وی زیندانییدا بوون یا ئەز تیدا، ژوان: یاسین حەجی عەبدو لقادار، مەحسن نەجم قەصاب، سەید ئەحمەد عەبدو للا، عریف حاجی، مەمەد جۆنەید، عیسا قەصاب، تەھا مەلا حسین، حەجی یونس محیەددین، مەلا ئەحمەد شرنەخی، دەرویش رەشید، حەمید نەجار جزیری، ئەنوەر ئیسکەندەر، صەلاح عەبدو لره حمان نەجار، سەعید سالح، مەلا عوبەید جۆنەید، خەلیل جۆنەید، ئەنس جۆنەید و ئیحسان جۆنەید. ھەر وەسا ھەژمارەکا کەسانین سیاسیین زاخو پشتی ڤی کۆدەتایی ژ ترسین گرتن بەرەڤ

ئەوین لایەنگرین حکومەتی هاتە بنافکرن ب ناڤی (سوارین) سەلاحەددین / فرسان صلاح الدین) ژ بەر سەرکردی کرد سەلاحەددین ئەیوبی⁽⁵²⁾.

زۆرینە یا سەرۆک ھۆزین کوردان پشکداری د فی ھێژیدا کرن، ژ زاخو ئاغا یین ھۆزین سلێقانی و سندییا پشکداری تیدا کرن، سەرۆک ھۆزین دەقەرێ چوونا خۆل ناڤ پزین (سوارین سەلاحەددین ئەیوبی) دا د زفرین بۆ ناکوکیین ھوزایەتی، ھەرەسا ژ ئەگەرێ وی دژایەتی پارتی و حزبا کومونست دژی ئاغا یان دگری بۆ کیمکرنا دەستھەلاتداریا وان⁽⁵³⁾، ھەرەسا ب دەستھەھینانا پارەکی باش چوونکی پشتەقانیەکا ماددی یا باش بۆ وان دەھاتە کرن⁽⁵⁴⁾. ب فی چەندی حکومەتی خۆ ئامادەدکر بۆ دووبارە دەستپیکرنا شەری ل کوردستانی.

3. دەستپیکرنا شەری ل ھوزیرانا 1963 ی و

کارتیکرنا وی ل سەر زاخو:

1.3. دەستپیکرنا شەری ل کوردستانی:

پشتی دانوستاندن د ناڤبەرا حکومەتا عێراقی و سەرکردایەتی شۆرەشا کوردیدا سەرنەکەفتین، حکومەتی ل 10 ھوزیرانا 1963 ی بریاردا ھێرشێ بکەت ل سەرگەلی کورد، و د فی واریدا پیککەفتن ل گەل تورکیا و ئێران و سووریا کر بۆ پشتەقانییا وی د شەری دژی کورداندا⁽⁵⁵⁾.

سەرکردایەتییا شۆرەشا کوردی دزانێ ئەڤ دانوستاندنە دئ دبی ئەنجام بن، و حکومەت دئ دووبارە ھێرشێ کەتە سەر کوردستانی، لەورا لەدەمی ھاوستانا شەری، پزین خۆ پیککەستبوون و خۆ ئامادەکریو داکو بەرگریی ژ دەقەرین کوردستانی ژ خانەقین ھەتا زاخو بکەت، و چەپەرین خۆل سەر (11) دەقەرانا دابەشکریوون و لەھەر دەقەرەکی سەرکردەک بۆ ھاٹیو دانان، و بریار ھاتە دان دەقەرا زاخو لژێر فەرماندەبیا عیسی سوار بوو⁽⁵⁶⁾.

حکومەتا عێراقی دەست ب ئامادەکارییان کریو ژ بۆ ھێرشکرنی ل سەر کوردستانی، ل دویف پلانەکی ب پشکدارییا تورکیا و ئێران و سووریا، و ئەڤ پلانە ب (کریارا دیجلە) ھاٹیو بنافکرن⁽⁵⁷⁾. سەریازین عێراقی دەست ب کریارین لەشکەری لەسەر سی چەپەرانا کریوون، لەدەقەرین چیاپی و ژ پیکا کەرکوک ھەتا پەواندۆز، و باکووری مووسل ژلای سەوری تورکیا، و د فی کریارا شەریدا بەکەیین میکانیکی و پیادە و بەکەیین پولیسین گەرک و زێرەقانیین نەتەوہی پشکداری کرن⁽⁵⁸⁾، زێدەباری چەتەیین کورد و عەرەب⁽⁵⁹⁾. ب فی چەندی شەر لەھمی کوردستانی دەستپیکر و سەرکردایەتییا شۆرەشی نەچاربوو دەست ب بەرەقانیی بکەت⁽⁶⁰⁾.

زنجیرەبەکا دان و ستاندنان د ناڤبەرا سەرکردایەتییا شۆرەشا کوردی و سەرکردەیین کوردەتاییدا ھاھتە ئەنجامدان، پشتی حکومەتا نوێ ل 16 شوباتی 1963 ی ھاگەھاندی دئ کیشەیا کوردی ب شیوہیەکی ئاشتیانە ھیتە چارەسەرکرن⁽³⁹⁾، و ل 18 شوباتی شانئ کوردی بۆ دانوستاندنان ب سەرۆکاتییا ئەندامی مەکتەبا سیاسییا پارتی جەلال تالەبانی⁽⁴⁰⁾، و ب ئەندامەتییا ھەر ئیک ژ سالح یوسفی و لوتمان مەلا مستەفا بارزانی بۆ دانوستاندن فەرمی گەھشتنە بەغدا⁽⁴¹⁾.

شانئ کوردی دانوستاندن دگەل حکومەتا عێراقی کرن ل دۆر چارەسەرکرن کیشەیا کوردی لەسەر بنەمای ئوتونومی⁽⁴²⁾، بەلی حکومەت نە یا پزڈ بوو بۆ چارەسەرکرن کیشەیی، لەورا ل دۆر بەھانەیان دگەریا بۆ گێروکرنا چارەسەرکرنی، و ھندەک بەرپرسین حکومەتی دگوتن پارتی و بارزانی نوینەراتیا مللەتی کورد ناکن⁽⁴³⁾، لەورا سەرکردایەتییا پارتی بریاردا بۆ ئەنجامدانا کونگرەبەکی نەتەوہی ل باژیری کوئی ژ بۆ ھەلبژارتنا شاندا کوردییا دانوستاندن دووماھیکی. ئەڤ کونگرەبە ھاٹیو گریدان ل 18 ئاداری و بەردەوام بوو تا 22 ئاداری 1963⁽⁴⁴⁾، و پتر ژ (500) کەسان ژ ھەمی لایەنین کوردستانی د فی کونگرەیدا ئامادە بوون⁽⁴⁵⁾. دەریارە پشکداریا خەلکی دەقەرا زاخو د فی کونگرەیدا ئەقان کەسان پشکداری کر بوون: سلیمان حاجی بەدەر⁽⁴⁶⁾، عەبدولرەحمان سەعید ئاغا⁽⁴⁷⁾ و محەمەد تەرەحجی صادق برو⁽⁴⁸⁾.

د فی کونگرەبیدا شانئ کوردی بۆ دانوستاندنان ھاھتە دەستنیشانکرن ب سەرۆکاتییا جەلال تالەبانی، و ئەندامەتییا ھەر ئیک ژ سالح یوسفی، مەسعود محەمەد، حسین خانقا، حەبیب محەمەد کەریم، شاخەوان نامق، صەمەد محەمەد، عەگید صەدیق ئامیدی، بابەکر رەسول و مستەفا عەزیز و ئیھسان شیرزاد⁽⁴⁹⁾. شانئ کوردی دانوستاندن ل بەغدا ئەنجامدان، بەلی حکومەتا عێراقی نە یا پزڈ بوو ل سەر دانپیدانی ب مافین گەلی کورد ل عێراقی، لەورا دانوستاندن نە گەھشتنە چ ئەنجامان⁽⁵⁰⁾.

کاودان ل کوردستانی تیکچوون، و ل 9 ھوزیرانی 1963 دەستھەلادارین عێراقی ئەندامین شانئ کوردی دانوستاندنی دەستەسەرکرن، ئەوژی سالح یوسفی، شاخەوان نامق، عەبدولحسین ئەلفەیلی، صەمەد محەمەد، بابەکر رەسول پیشدەری، عەگید صەدیق، شیخ حسین خانقا، مەسعود محەمەد و مستەفا عەزیز و گەلک ئەشکەنجەدان⁽⁵¹⁾.

دراستی دا پزیمای نوێ ب تنی دقیا سەرکردایەتییا کوردی مژویل بکەت، داکو خۆ ئامادە بکەت بۆ شەری دژی وان، لەورا رابوو ب ئامادەکرنا دوو ھیزا ئیک ژ ھۆزین عەرەب پیکدھات ب ناڤی ھیزا (سوارین) خالد کوری وەلیدی / فرسان خالد بن ولید) ژ بەر سەرکردی عەرەب خالد کوری وەلیدی. و ھیزا دوویی ژ ھۆزین کوردی پیکدھات

2.3. زاخو پشتی دهستپیکرنا شهری:

پشتی حکومتا عیراقی ل دهفهره زاخو دهست ب شهری کری، رابوو ب گرنا نیزیکی (100) که سان ژ ئه ندام و پشته فانین پارتی، و بو مووسل هاتنه فه گوهاستن داکو ب تاوانا هاریکاریا وان ل گهل شوڤه شگیرین کورد بهینه دادگه هکرن⁽⁶¹⁾. ههروهسا حکومتا عیراقی رابوو ب گرنا وان که سین پشته فانیا وی نه دکرن ل زاخو، بو نمونه ده می ده زگه هین ئه منی گووتینه زانایا ئایینی مه لا ئیسماعیل ل سهر خوڤبا رۆژا ئه یینی بیژه ئه وین ب شوڤه شی رابووین "گاورن"، لی مه لا ئیسماعیل ره تکر فی فه رمانی بجهینیت، و گووت ئه و نه شیت بیژته وان "گاورن" ئیکسه مه لا ئیسماعیل هاته گرتن و ئه شکه نجه دان⁽⁶²⁾.

ههروهسا حکومتا عیراقی ل دهفهره زاخو سیاستا (سووتنا ئهردی) پهیره وکر، ل دور فی چه ندی ریقه بهریا بزافین سه ربازی به یانه ب ناخی کریرا پاقرنا باکووری ل رۆژا 8 تیرمه ها 1963 ی ده رکبوو، تیدا هاتبوو: هیزین مه ب بزافه کی رابووینه ژ بو پاقرنا چیاپی بیخیری ل دهفهره زاخو ژ شینوارین یاخیبوویا، و شیاپنه فان جهان ژناف بهن، و هه ژماره ک ژ پیشمه رگه یان یین هاتینه کوشتن و بریندارکن، و ژ هیزین وان ژی جیداری ئیکی محمه مد یاسین محمه د ئه مین هاتیه کوشتن⁽⁶³⁾. د فان کریراندا هیزین حکومتی ب هاریکاریا چه ته یان رابوو ب خراپکرن و سووتنا (30) گوندان ل دهفهره سلیمانیه، ژ وان گوندان: کیکلی، ئافزریکی، کولی، باغلوچه سی، باوه ردی و باستکی... هتد، و رابوو ب سووتنا به ره مین وان یین چاندنی و مالین خه لکی تالانکرن⁽⁶⁴⁾، ههروهسا گوندین به ریزی، که رنی و دورنه خی هه می سووتن، و ژ زاخو ب توپان هیرش دهاته کرن ل سهر فان گوندان⁽⁶⁵⁾.

پشتی حکومتی سیاستا ته کا دژوار و توند دژی خه لکی دهفهری ئه نجامدای، و گه له ک ژ گوندان سووتین و خراپکرن، رۆژنامه یین حکومتی رابوو ب به لافکرنا هنده ک بروسکه یین پشته فانیا بو حکومتی، کو خه لکی گوندین (سه ره که هنی، که شکانی و خراب دیمی) لدهشتا سلیمانیه فریکرینه، و تیدا پشته فانیا سیاستا حکومتی دکن، و ب توندی دژی شوڤه شا کوردی د رپوهستن⁽⁶⁶⁾. لی د راستیدا حکومتی خه لکی فان گوندان نه چارکریوو فان بروسکه یان فریکرن، و ده زگه هین حکومتی گه ف ل خه لکی فان گوندان دکرن، ئه گه ر فی کاری ئه نجام نه دن دی گوندین وان ژی هینه سووتن، دی هینه ده ربه دکرن⁽⁶⁷⁾.

هه ژی گوتنییه ل قیری کو حکومتی دویچوونه کا هویر ل دویف وان هه می که سین په یوه ندی ب شوڤه شی فه کرین، و مال و مولکین وان دهسته سهر دکرن، بو نمونه ل 22 ته باخا 1963 حکومتی

بریاردا هه می گه نمی هاوالاتی محمه د عه بوش عه بدی غه زالا سلیمانیه دهسته سهر بکه ت، کو ب نه پنیفه گه هاندبوو باژیری مووسل⁽⁶⁸⁾، و بهایی وی گه نمی دبوویه (950,334) دینار⁽⁶⁹⁾. ههروهسا حکومت رابوو ب دهسته سهر کرنا گیانه وه رین هاوالاتی حه مید عوبه يد سلیمانیه "چونکی بریکاری محمه د عه بوشی بو، و ژمارا وان گیانه وه ران (دوازده بزن، هه شت په زی سپی، سی چیل و هیستره ک)⁽⁷⁰⁾. ئانکو کریران حکومتی نه ب تنی ل دژی پیشمه رگه ی بوون، به لکو ل دژی وان ژی بوون یین هاریکاریا شوڤه شی دکرین.

3.3. پشکداریا خه لکی زاخو د شهری چیاپی مه تینی دا:

هیزین حکومتی به رده وامی دان ب بزافین خو یین له شکه ری ل دژی شوڤه شا کوردی، و ل 20 ته باخا 1963 ی ب ئارمانجا کونترولکرنا دهفهره به هدینان، به ره ف چیاپی مه تینی دهست ب پیشفه چوونی کرن و ژ جوار ئالیافه پیشره وی کرن، ئالی ئیکی ژ بامه رنی بو ئالی رۆژانفایی چیاپی مه تینی ئانکو رۆژانفا به روارى بالا، و سه نگره ی دووی ژ بامه رنی بو سه ری بامه رنی بو ئالی گوندی ده رگه لی، و ژ ویری بو گوندی ئه دنی، کو نیزیکی سنووری تورکیایه و بنگه ی ئه سعه د خو شه وی ل ویری بو، و سه نگره ی سیی ژ سه رسینگ بو ئه ره دنی ب ره خی گوندی شیلزا ل به روارى بالا، ره خی (کانی ماسی)، و سه نگره ی چواری ژ ئامیدی بو سه ری ئامیدی به ره ف ئالی کانی ماسی⁽⁷¹⁾.

هه ره کو هاتیه دیارکرن ل 20 ته باخی ل هه ر جوار سه نگره ران هیزین حکومتی دهست ب هیرشی کرن، ل سه نگره ی ئیکی گه هشتنه گوندی ده ی و بانکا و ئه رزا، لی ب ئه گه را به رگریکرنا شوڤه شگیران نه شیان بگه هنه چیاپی مه تینی. ل سه نگره ی دووی پشتی دوو حه فتیان ژ شه رکرنی، هیزین حکومتی شیان بگه هنه گوندی ده رگه لی. ل سه نگره ی سیی گه هشتنه گوندی شیلزا و ل سه نگره ی چواری گه هشتنه سه ری ئامیدی⁽⁷²⁾. ئانکو شه ر بو ماوی (45) رۆژان به رده وام بو، و هیزین حکومتی شیا کونترولی ل سه ر چیاپی مه تینی بکه ن⁽⁷³⁾.

سه باره ت رولی هیزا زاخو ژ فان پیشه اتان، خه لکی دهفهره زاخو رۆله ک گرنگ د فی شه ریدا هه بو، و ل دووماهیکی بوونه ئه گه ری سه ره کفتنا پیشمه رگه ی. ژبه ری دهستپیکرنا شهری سه رکریدی له شکه ری لدهفهره بادینان ئه سعه د خو شه وی رابوو ب هنارتنا نوینه ری خو مه لا حه مدی عه بدوله جید سه له فی بو دهفهره زاخو، داکو عیسی سوار ئاماده باشییه کی بو زاخو بکه ن، ئه گه ر هاتوو حکومتی هیرش کره سه ر دهفهره زاخو. ده می مه لا حه مدی هاتی ده ف عیسی سواری، هیزا زاخو خو ئاماده کربوو و (300) پیشمه رگه

وهك يه دهگ هاتبوونه ئاماده كرن، و هیزهك دی د ناڤهرا زاخو و باتیفادا هاتبوو به لافكرن (74).

ل ده می شه ری مه تینی ده ستیڤی كری سه ركردی هیزا زاخو عیسی سوار ل دهق عه بدولره حمان دینی ل گوندی هه قشنی بوو، نه سعه د خو شه وی نه چار بوو گازیی بو عیسی سوار به نیریت، و خوشه وی پوست بو عیسی سوار ی هنارت و تیدا دیاركر بوو، شه ری ی هاتی نه حمانان، و حكومه تی كونترول ل سه ر چیا یی مه تینی كرییه، و دقیت هیزا زاخو بله ز د هاوارا وان بچیت (75).

نه سعه د خو شه وی و عیسی سوار داخواز ژ سه ركرده و پی شمه رگه یی د دهقرا زاخو كرن ب زویترین دم بچنه به روکین شه ری چونکی كاودانین پی شمه رگه ی ل دهقرا چیا یی مه تینی یین تیڤچووین (76). پوسته بو فان كه سان هاتبوو هنارتن: عه لی هالو، حه مید شه ری، محمه د تاهر حه جی صادق برو، عسمه ت دینو و محمه د خالد بوصه لی و هنده كین دیتر (77).

هیزا پی شمه رگه ی ل زاخو به رهق چیا یی مه تینی قه چوون، و ل ده می گه شتین محمه د كوری عیسی سوار هاته كوشتن، و بارودوخین پی شمه رگه ی تیڤچوو بوون (78)، ده می نهق هیزین پی شمه رگه ی گه شتینه دهقرا به رواریان، سه ركردی دهقرا به هدینان نه سعه د خو شه وی ل گوندی تیله ری ل پوژئاڤا كانی ماسی كو مبوونهك ل گه ل وان كر، نهق كو مبوونه ژیه ر وی بارودوخی بوو، و پلانك هاته دانان ژ بو پاشفه برنا هیزین حكومه تی داکو هیرش ی بکه نه ل سه ر وان، و جاره كا دی دهقرا ژ هیزین حكومه تی پاقر بکه ن. ژ پی شنیاری د قی كو مبوونیدا هاتینه كرن، نهو بوو ژیه ر لاوازییا پی شمه رگه ی پی شنیار هاته كرن كو هیزین پی شمه رگه ی خو ژ چه په ری قه كیشن و هیرش ی ب دووماهيك بینن، و هیزین خو ل دهقرا زاخو و نیره و ریكان به لاف بکه ن، به لی هندهك پشكدارین كو مبوونی ب دژواری دژی قی پی شنیاری راوهستان، و بارا پتر ل گه ل هند ی بوون چه په ری خو ریك بیخنه قه، ل دووماهيكی بریارا به رگریكرنی هاته دان (79).

سه ركردی پی شمه رگه ی ل دهقرا زاخو عه لی هالو به رپرسایه تی ل هیرشكرنی ل سه ر جهین هیزین حكومه تی كر، ژ زنجیرا چیا یین گابنیرك و په بیین ل گوندی بی شیل، نهوا پاراستنا ریكا گه هاندنا (امدادات) هاریكاریان دكه ت بو بنگه هی قه وجی ل گوندی ده رگه لا موسا به گی (80).

عه لی هالوی بریاردا هیزه كا خو به خش ل گه ل خو ببه ت داکو هیرش ی بکه نه هیزین حكومه ی ل چیا یی مه تینی، و نهو پی شمه رگه یی د گه لدا هه می كو مكرن و گو تاره ك بو وان خواند، و گووت: دوژمن نارپوه ستن ل سه ر دویڤچوون و كوشتن و ره زیلكرنا خیزان و زاروكین مه، و یین رژدن ل سه ر پی شفه چوونی دا كونترولی ل سه ر مه بکه ن، و نه قه شه ره فه بو مه و خیزانین مه نه م ل سه ر قی نه ردی (شه هید) بیین، ده می نه م به رگریی ژ كه رامه تا گه لی كورد دکه ن. پاشان عه لی هالوی

دیاركر كو پلانك یا هاتیه دانان ژ بو هیرشكرنی، و بریاردا ب تنی بیست پی شمه رگه یی خو به خش بو هیرش ی بهینه هنارتن، و پی شمه رگه یی دیتر ل دویف وان بچن. نهو هیزین عه لی هالوی گو تار بو وان خواندی نیزیکی (250) پی شمه رگه یان بوون، هه مییان ئاماده بوونا خو دیاركرن داکو هیرش ی بکه ن، لی عه لی هالو گووت: مه ب تنی پی دق ی ب بیست پی شمه رگه یان هه یه، و ژ وان پی شمه رگه یان پشكدار ی د شه ری دا كرن: عه لی هالو، جانگیر سیفو جانگیر، نوعمان محمه د عه لی، تیجر ته یب صالح، عادل عه لی، صالح صوفی حامد، نه حمه د محو جامی، عه بدولره حمان محمه د، موسا نه حمه د بشار، سه لمان خو رشید، سه عید خه لیل محی، مسته فا فه تاح، ئیسماعیل هه جر، بشار نه حمه د بشار، حیول حیول یوونس، نه مین مستو حه می، عومه ر مه عرووف، حه جی ده شتماسه کی، عه موو هاجانی (عه موو مه تین) و یوسف موسا مستی (81).

نه رك ل سه ر قی قولا پی شمه رگه ی ب سه ركردایه تیا عه لی هالوی هاتنه دابه شكرن، و هیرش ل سه ر چار ره بیین حكومه تی هاته نه حمانان، و ئیك ل دویف ئیك هاتنه شكاندن، و له شكه ری حكومه تی خو قه كیشا ژ ده رگه لا موسا به گی و په قین، و پی شمه رگه هه تا گه لی هه سپا و بامه رنی ل دویف وان چوون. ل قی ری ئیكسه ر عه لی هالو نامه یه کی دده ته جانگیر سیفو ی و بو عیسی سوار ی هنارت، و تیدا دیاركر بوو، كو هیزین وان د به رده وامن ل سه ر سه ركه قتنی، و ل قی هیرش ی پی شمه رگه یه ك ب نا قی صالح صوفی حامد هاته كوشتن (82)، هه ره سا د شه ری چیا یی مه تینیدا هه ژماره كا پی شمه رگه یی دیترین هیزا زاخو هاتنه كوشتن، ژوان: محمه د عیسی سوار، محمه د ره شید جانگیر محمه د (83)، و ژماره یه كا دیتر برینداریبوون ژوان محمه د خالد بوصه لی بوو (84). ب قی چه ندی هیزین پی شمه رگه ی سه ركه قتنه كا مه زن ل سه ر هیزین حكومه تی ل شه قا 5/4 چریا ئیكی 1963 ی توماركرن، و جاره كا دی چیا یی مه تین كه قته ده ستین پی شمه رگه ی، و هیزین حكومه تی ژ ی هاتنه ده ریخستن (85).

4.3. هاتنا له شكه ری سووری و كارتیكرنا وی ل سه ر دهقرا زاخو:

پشتی ریككه قتنا سی قولی د ناڤهرا (عیراقی و سووریا و مسری) ل 17 نیسانا 1963 ی هاتییه نه حمانان، ژ بو ئیكگرتنا سیاسی د ناڤهرا هه رس ی ده وله تاندا (86)، و راگه هاندنا په یمانا ئیكه تیا سه ریازی د ناڤهرا هیزین چه كدارین عیراقی و سووریدا ل 8 نه یلولا 1963 ی، له شكه ری سووری بو جارا ئیكی پشكدار ی د شه ری دا ل باكووری عیراقی (كوردستانی) كر، و هیزین (الیرموك) یین سووری ب سه ركردایه تیا سه ره نك (فهد الشاعر) هاتنه د نا قه نه ردی ده وله تا

ژ بهر نه وه کهه قییا هیژی، و له شکه ری سووری هاتنه گوندی حه سه ن ئافا پاشی به ره ف ئاسییه قه چون، و ئه و گوندین که قتیته د ریکا واندا هه می هاتنه تالانکرن و سووتن، و بنگه می خو دانانه ل ئاسییه⁽⁹⁸⁾.

دهستیوه ردانا له شکه ری سووری د کاروبارین ناخو یین عیراقیدا، بویه جهی نه رازیوونا نیفده وله تی و ب تاییه ت ئیکه تیا سووقیتی⁽⁹⁹⁾، له ورا هه ردوو حکومه تین عیراقی و سووری په تکرن هیزه کا سووری هاتییته ناخا عیراقیدا⁽¹⁰⁰⁾. به لی ل 22 چریا ئیککی 1963 ی سه رۆک کو مار عه بدولسه لام محمه د عارف، د راکه هاندنه کا فه رمی ده ریخت بو سه باره ت سه ره دانا وی بو هیژین سووری ل ده قه را زاخو، و ئه قه ئیکه م دانیدانا فه رمی بو ب هه بوونا له شکه ری سووری ل عیراقی، د قی سه ره دانیدا سه رۆک وه زیان تاهر یه حیا ل گه ل بوو، و ل ده می سه رۆک کو ماری سه ره دانا سه ریا زگه ها ئاسییه کری، هه ر ئیک ژ سه ره نه گئی سووری فه د ئه لشاعر و سه ردار فه یسه ل سه رحان ئه لعرسی فه رماندی لیوا هه شت یا سوپایی عیراقی، پیشوازی ل سه رۆک کو ماری و شاندى ل گه لدا کرن⁽¹⁰¹⁾. و ل 28 چریا ئیککی 1963 ی سه رکردی هیژا سووری ل کوردستانا عیراقی سه ره نه گ فه د ئه لشاعری داخویانیه ک ل باژیری مووسل دا، تیدا هاتبوو هیژین وی هاریکاریا هیژین عیراقی دکه ت، بو باقزکنا ده قه ری خابوو و چیایی خامتیری ژ یاخیبوویین کورد⁽¹⁰²⁾.

ده می له شکه ری سووری هاتیه ده قه را زاخو و بنگه می خو ل ئاسییه داناتی ب چه ند کارین توند و دژوار رابیوون، و ده می پیژانین بو هیژا سووری هاتی، کو هیزه کا پیشمه رگه ی یا ل گوندی بالقوسی یه، چه ند ترومیبلین له شکه ری سووری قه ستا بالقوسی کرن، و د ناخا کافلین گوندیدا شه هاته کرن د ناخه را هه ردوو لایندا، د ئه نجامدا ئه فسه ره ک و (نائب عه ریفه ک) ل گه ل 6 - 7 سه ریا زین سووری هاتنه کوشتن، و له شکه ری سووری نه چاربوو پاشفه بزقریت، پاشان هیزه کا مه نتر پیکه یانان کو ژ (16) تانکان، کو هه شتان شه ر دکرن و هه شتین دیت ل دویقرا ده اتن، ل گه ل شه ش فروکه یین ئاسمانی و هه ژماره کا زور ژ چه ته یان، و شیان گوندین بالقوسی و قه رقری داگیر بکن و بسوژن⁽¹⁰³⁾.

پاشان له شکه ری سووری ل دویف نه خشه یه کی دارشتی ژلایی له شکه ری عیراقی قه، بو ژ ناخه رنا شوپه شا کوردی و دوورپیچکرنا پیشمه رگه ی ل ده قه را زاخو، هیژش ژ چوار ته وهران کرنه سه ر ده قه ری و ژ سه نته ری ئاسییه ده ستییکرن:

ته وه ری ئیککی: ئاسییه - گرشینئ - باوه ردئ - سیق دین جنئ - هه قشیی ره ش - چه م زرافی - به غلویجه ی - سووریا - مشارا - باجدئ - پیشابیری - دیره بوونی.

عیراقیدا⁽⁸⁸⁾، و ئه ف هیزه ژ لیوا به کی پیاده بیکده ات نیژیکی (4000) ئه فسه ر سه ریا ز بخو قه دگرتن⁽⁸⁹⁾.

هیژین په رموک هاتنه د عیراقیدا ب شیوی دهسته (کو م)، هاتنا وان ل 25 ئه یلولی 1963 ی ده ستییکر و ل 10 چریا ئیککی 1963 ی ب دووماهیك هات⁽⁹⁰⁾. ده ریا ره ی هاتن و ده ریا زبوونا هیژا له شکه ری سووری چه ند بووچونه ک هه نه، هنده ک وه سا دده نه دیارکرن کو د خالا پیشابیری و دیره بوونی را ده ریا ز بوون بو ناخا ئاها باشووری کوردستان، پشتی پرین له شکه ری یین به روخت دروست کرین⁽⁹¹⁾. لی بووچونه کا دی هه یه کو ب ریکا مووسل را هاتنه بو زاخو و دیره بوونی و ئاسییه⁽⁹²⁾. و بووچونا سییی دبیزیت له شکه ری سووری ژ هه ر دوو ئالیانقه د پیشابیری و مووسل را هاتیه ده قه رییدا، و بووچونا دووماهیکی پتر نیژیکی راستیییه " ژیه رکو له شکه ری سووری هیژا ده وله ته کا هه قسنور بوو ل گه ل ده وله تا عیراقی، داکو ل ده می قه گوهاستنی به یینه پاراستن و چ زیانین مه زن نه گه هنی ئه گه ر توشی هیژی بوون⁽⁹³⁾. و ئه ف هیزه ل که رتی زاخو نیژیک سنووری سووریا و تورکیا بنه جه بوون⁽⁹⁴⁾.

ده زگه هین ئیماهییا سووری یین به عسییان شه ری له شکه ری سووری عیراقی ل کوردستانئ بو چه وساندنا گه لی کورد ب شه ری " بیروباوه ر" د هه ژمارتن⁽⁹⁵⁾، و کورد ب براینن جو هییان ده اتنه هه ژمارتن، ئه وین هه ولده دن (ئیسرا ئیلا دووی) ل باکووری عیراقی دامه زینن⁽⁹⁶⁾.

ده می له شکه ری سووری هاتیه دیره بوونی خو کرنه دوو به ش، به شه ک چوویه ده قه را به رزیباری و به شی دی چوویه گوندی کیلیکی داکو بچیه ئاسییه. و به شی به رزیباری به ره ف زاخو چوو ب ئارمانجا پاقرکنا ده قه ری ژ پیشمه رگه ی. ل قی ده می قولا عه لی سیفه ددین ل ده قه را به رزیباری بوو، له ورا عیسی سوار ئاگه هداریا وی کر، کو حکومه تا عیراقی ریکا دایه له شکه ری سووری و دی هیته دیره بوونی، له ورا پیدقییه ئه و پیشمه رگه یین خو ئاماده بکه ت و خو ژ له شکه ری سووری دوور بیخن، و یینه ده قه را لیفی داکو ژ شه ری دووربکه فن، و ئه گه ر له شکه ری سووری هه فرویشی وان بوو بلا به رامبه ر وان برپاوه ستن. ده می له شکه ری سووری پیشفه چوون کری، هیزه کا چه ته یان ل زاخو ژ پیشفه چوون کرن، لی پیشمه رگه ی شیان خو قه کیشن، هه ر چه نده دوو فروکه یین سووری و دوو یین عیراقی گوندین به رزیباری تو بیاران کرن و سووتن، لی پیشمه رگی قولا عه لی عه لی سیفه ددین شیان بی زیان خو ده ریا ز بکن، و شیان بگه هه نه گوندی بیئاسی⁽⁹⁷⁾.

به شی دووی ژ له شکه ری سووری ده می هاتین گوندی کیلیکی به ره ف ئاسییه قه چون، ل وی ده می فه وجا حکومه تی ل ئاسییه بوو، پیشمه رگه یین بوزی میرانی و هاشم میروزی و نایف ئه حمه د مژدین په راقی، هیزه ک مه زن ل قی ده قه ری هه بوون لی نه شیان شه ری بکن

تهوهری دوویی: ئاسیهی بو به بریناری چپایی سپی ژ لایی دهشتی فه، قادی - کولی - خه ربه نووری - پهرافی - گرکه لی - میرگه سوورا - کروینی - دیره بوونی.

تهوهری سییی: سه ر چیا و چیا دهستپدکته ژ که لفرینی هه تا دگه هیته دیره بوونی.

تهوهری چواری: سه لکا - خراب داری - خیله خی - شینا فا - هیتیان.

ول دویف فی نه خشیه ئه فی له شکه ری ل گوندی به غلویجی شه ره ک ل گه ل پیشمه رگه ی کرن، هیژین پیشمه رگه ی ب سه رکردایه تیا نایف نه حمه د مژدین پهرافی بوو، و چه کی وان پیکه اتبوو ژ برنویا ئینگلیزی (12) ملم ل گه ل توپا گری دوو، کو دهاته ب کار هینان ژ لایی نایف نه حمه د مژدینی فه، هاشم میروزی، نه حمه د میروزی، بوژی نه حمه د میرزا فه. به رامبه ر له شکه ری سووری و عیراقی، کو چه که کی پیشکه قتی و دژوار هه بوون، شه ره ک دژوار د نافه را واندا دروست بوو ژ سپیدی هه تا شه فی فه کیشا، و تانک و دوو فروکه بیین سووری و دوویین عیراقی پشکداری تیدا دکرن. هه ژی گوتننیه چه ته بیین ده قهری ژی پشکداری د شه ریدا کرن، و پشته قانیا له شکه ری عیراقی و سووری دکرن، و د نه جمای شه ریدا گوندین ل ده وروبه ری به غلویجی هاتنه سوتن. و ل فی شه ریدا زیانین پیشمه رگه ی هه ر ئیک ژ به شیر سووری و عه لی شه ره ف ئافخانی هاتنه کوشتن، و مه لا یوسف کریت بریندار بوو و زیانین مه زن ب له شکه ری سووری و عیراقی ژی که قتن (104).

له شکه ری عیراقی ب هاریکاریا هیزه کا سووری ل گه ل هیژین چه ته یان، رابوون ب نه جمادانا کریاره کا له شکه ری ل گوندی کیزا فا ل ده قه را به نستانیان ل 30 نه یلولا 1963 ی، نه فه هیزه به ره فه ده قه را به نستانیان هاتن، و حکومه تی ده ست ب هه وا خو یا له شکه ری کر و چوونه د نافه گوندین: (چه م مشکو، دورنه خی، وارسورا، په به نکا، کیزا فی و هه وریدی)، و ل قیری شه ری ده ستپیکر ژ ده مژمیر (7) سپیدی تا ده مژمیر (4) ئیقاری، ژ به رچا قترین پیشمه رگه بیین پشکداری د فی شه ریدا کرین: سه لمان خو رشید، شیخو تاهر، سه عید خه لیل، مسته فا فه تاح، مه جید یوسف، حسین سه رحان، عومه ر خه له ف، مه مه د عه باس مه حموود و مووسا نیسان بوون، د فی شه ریدا هه ر ئیک ژ عومه ر خه له ف و مه مه د عه باس مه حموود هاتنه کوشتن، و مووسا نیسان ژی بریندار بوو (105).

پاشان پیشمه رگه ژ گوندین ده وروبه ران و هیژین یه ده گ گه هشتنه جهین شه ری ژ وانا: عه بدوله رحمان دینو، عه گید یونس، عه بدوللا عه لی به هلیل سپیرتی، نوعمان بوصلی، سه عید صالح، نه حمه د ته یار و عومه ر چه جی مه عرووف، و ژ گوندین گوندک و جه لالا هه تا سه ناتئی و شه رانشی و بوصلی قه ستا جهی شه ری کرن، ئیکسه ر له شکه ری رژیمی شکه ست، و زیانین وان چارده سه ربازین سووری ل گه ل

فه رماندی به تالیونه کی هاتنه کوشتن، ل گه ل بریندار بوونا دوو مه زنین چه تا (106). هه له به ته فه شکه ستین له شکه ری عیراقی ب پیشته قانیا هیژین سووری، بوونه نه گه ری شکه ستنا مورالا وان، و باوره ریا پیشمه رگه ی ب سه رکه قتنی مه زنتر لی هات.

سه باره ت په فتارین له شکه ری سووری ل گه ل خه لکی ده قهری، په فتارین نه باش ل گه ل وان بکار دهیناتن، ژ کوشتن و نه شکه نجه دانی و تالانکرنا گوندان و مالی وان، و سیاسه تا سوتنا نه ردی بکار دهینان (107). بو نموونه ده می نه فه له شکه ره هاتیه د دیره بوونیدا گنج و زه لامین فی گوندی کومکرن و پشته گه له ک سزا داین، رابوون ب ره شاندا نا گازی ل ده وروبه ری وان دا پی بسوون، به لی له شکه ری عیراقی گه هشته وان و نه هیلان فی چه ندی نه نجام بدن (108). هه روه سا هه لپژاری دیره بوونی ب نافی ئیسحاق برهو گه له ک هاته نه شکه نجه دان ب ده ستین له شکه ری سووری هه تا گیانی خو ژ ده ستدای، زورداریا له شکه ری سووری گه له ک بوو تا وی راده ی خه لکی دیره بوونی خو زیکین حکومه تا عیراقی دخواستن، سه ره رای هه می نه باشین وی (109).

هه روه سا ده می له شکه ری سووری چووینه د نافه گوندین ده قه را به ر زیباری (تیان، مشارا و سه لکا)، نه فه گونده هاتنه تالان کرن و مالیان وان هاتنه خراب کرن، و زه لامین فان گوندا هه می هاتنه گرتن و کرنه د ترومبیلین (زیلین) له شکه ریدا و برنه مووسل، و ئافره ت و زاو کین وان کرنه د هنده ک زیلین دیین له شکه ریدا و برنه زاخو، و هافیتنه به ر قشلا زاخو، و هنده کین دیتر برنه گوندی ده شت مرئ و به ردان چولی، و نه برنه گوندی خو الشی دا پیشمه رگه وان رزگار نه که ن (110). ده می نه فه خه لکی گوندان هیناتینه د زاخو گه له ک شه پرزه بوون، له ورا خه لکی زاخو گه له ک هاریکاریا وان کر، خه لکه کی بو وان نفین و جلو به رگ و خوارین کوم دکرن و دبرن. ئیک ژ خه لکی زاخو ب نافی مه مه د جونه یید گه له ک ب فی کریاری دامای بوو، له ورا رابوو هه ر سی مال ژ فان هیناتن د ژوره کیدا ل خانیی خو، هه روه سا گه له ک ژ خه لکی زاخو نه فه ماله خو دان دکرن و خوارین بو وان دبرن (111).

له شکه ری سووری خه لکی ده قه را لیفی و ده شتا سلیفانه یا نه شکه نجه ددان، و زورداریا ل خه لکی ده قهری دکرن و گه له ک ژی کوشتن. بو نموونه ده می هیزا له شکه ری سووری هاتینه د گوندی پهرافی دا ل گه ل هیزه کا چه تان، فی هیژی گوندی پهرافی تالان کرن و زه لامین وان هه می گرتن و برن کرنه د زیندانیدا ل مووسل، و صالح حامد ژ خه لکی پهرافی هندی نه شکه نجه دان د نه جمادا گیانی خو ژ ده ستدا (111). و ل گوندی پهرافی فی له شکه ری ته قه ل خه لکی دا د کوشتن و بریندار دکرن، و دگوتن نه م یی تیستی ب گولین خو دکه یین (112). هه ر دیسان ل گوندی پهرافی له شکه ری سووری هه ر ئیک ژ سه یید نه کره م و رزگار میساره شی کوشتن (113).

- 2- بو پتر پێزانینان ل سەر بزاقین شیخ مەحمودی بەرزەنجی، بئێرە: م. ر. هوار، شیخ مەحمودی قارەمان و دەولەتەکی خوارووی کوردستان، ب (2)، لەندەن، 1991، ل 709 - 780.
- 3- بو پتر پێزانینان ل دۆر پۆلی زاخۆ د فاق سەرھەلداناندا، بئێرە، وصفیە محمد شیخو السندي، المصدر السابق، ص 482 - 496.
- 4- للتفصيل عن أحداث پورە 14 تموز 1958، بئفر: محمد حسين الزبيدي، پورە 14 تموز 1958 في العراق أسبابها ومقدماتها ومسیرتها وتنقيحات الجباک الحرار، بغداد، 1983، ص 293 وبعدها.
- 5- چافپیکەفتن لگەل خواستی فرمان رهشید ل 2015/1/3 ل زاخۆ، ل سالا 1937 ل باژیری زاخۆ ژ دایک بوو، پەیمانگەھا میکانیکی ل میسل خواندییه، ل سالا 1956 دچیتە ناف ریزین پارتا کومونیسیتا عیراقی دا ل زاخۆ، نوکە ئاکنجیە ل زاخۆ "چافپیکەفتن لگەل تەھا مەحمەد تەھا جەقسی ل 2014/11/16 ی ل زاخۆ، ل سالا 1933 ل زاخۆ ژ دایکبووییه، و ل سالا 1953 چویە دناڤ ریکخستین حزی کومونیسیتا عیراقی دا ل زاخۆ، گەلەک جارن ب ئەگەرێ قی حزی هاتبە زیندان کرن، نوکە ئاکنجیە ل زاخۆ.
- 6- چافپیکەفتن لگەل حوکمەت مەحمەد سەعدوللال 2014/12/15 ل زاخۆ، ل سالا 1938 ی ل زاخۆ ژ دایکبووییه، نوکە ئاکنجیە ل زاخۆ "چافپیکەفتن لگەل عەبدولستار مەحمەد ئەحمەد ل 2015/1/29 ل زاخۆ، ل سالا 1945 ل گوندی بیتاسی ژ دایکبووییه، خواندنا خو ل زاخۆ تەمام کریه، بوویە ماموستا بو دەمی (44) سالان، ل سالا 1959 چووێ د ناڤ ریزین پارتی دیموکراتی کوردستان دا، نوکە ئاکنجیە ل زاخۆ.
- 7- چافپیکەفتن لگەل مەلا عەبدولکەریم صوفی ل 2014/11/21 ل زاخۆ، نافبری ل سالا 1924 ل گوندی گەردەمی ل کوردستانا سووریا ژدایکبووییه، ل سالا 1940 کار دیارتا هیوادا کریه کو ب کاری پوستی پادبوو، و ل سالا 1948 بوویە ئەندامی پارتی دیموکراتی کوردستان، چەندین جارن بوویە بەرپرس و ئەندامی لیژنا ناوچا زاخۆ یا پارتی، نوکە ل زاخۆ ئاکنجیە.
- 8- بو پتر پێزانینان لدور ئەگەرین شوڤرەشا ئەیلوێ، بئێرە: عبد الفتاح علی یحیی البوتانی، وپاق عن الحركة القومية الكوردية التحررية ملاحقات تاريخية ودراسات أولیه، اربیل، 2001، ص 82 وما بعدها.
- 9- بو پتر پێزانینان، بئێرە: المصدر نفسه، ص 161-173.
- 10- بو پتر پێزانینان لدور فاق شەران، بئێرە: وصفی حسن ردینی، داستانا گەلیی زاخۆ ل نیسانا 1962 ی، دھوک، 2011 "وصفی حسن ردینی، داستانا عین زال ل شەفا 1962/10/11، هەولێر، 2006" وصفی حسن ردینی، دەسپیکە شوڤرەشا ئیلوێ ل دەقەرە بەھدینان 1961-1963، دھوک، 2012.
- 11- بو پتر پێزانینان ل سەر فاق ئەگەرەن بئێرە: صالح حسین الجبوری، پورە 8 شباک 1963 في العراق نهایی حکم عبدالکریم قاسم، بغداد، 1990، ص 19 - 45 "عبدالفتاح علی البوتانی، العراق دراسة في التغيرات السياسية الداخلية 14 تموز 1958 - 8 شباک 1963، دمشق، 2008، ص 321 - 332.
- 12- عبدالوهاب حمید رشید، العراق المعاصر، دمشق، 2002، ص 54.
- 13- بو پتر پێزانینان بئێرە: علی جاسم العبدی، رئیس الدوله في العراق 23 یب 1921 - 16 تموز 1968، رساله دکتوراھ غیر منشورە، کلیه القانون و السياسة/ جامعه بغداد، بغداد، 1983، ص 274.

هیزین سووری مانە د شەریدا ل کوردستانی، هەتا کۆدەتایا 18 چریا دووی 1963 ی ل عیراقی دروست بووی، و سەرۆک کۆماری عەبدولسەلام مەحمەد عارف هەقەیمانی خۆ حزی بە عس ژ حوکمرانیی دەریخستن. و ل دووماهییا کانونا ئیکۆ 1963 ی لەشکەرێ سووری زفریە وەلاتی خۆ پشستی زیانەکا مەزن دای ژ کوشتی و برینداران و چەک و تەقەمەنیان⁽¹¹⁴⁾، و ب قی چەندێ خەلکی دەقەرە زاخۆ پێخۆشحالبوون "چونکی مەترسییەکا مەزن ژ وان دوورکەفت⁽¹¹⁵⁾. و پشستی قی کۆدەتایی قوناغەکا نوی ژ بزاقا رزگاریخوازا کوردی د کەفت د قوناغەکا نوی دا.

4. ئەنجام:

- 1- مللەتی کورد بهیچی بوو پشستی کۆدەتایا 8 شوباتی رژیما نوی سیاسەتەکا باشتر بجهینیت بەرامبەر کیشەیا کوردی، لەورا ئەقە ئومیدیا خەلکی زاخۆ ژ بوو، پشستی گەلەک نەخوشی ل سەردەمی حوکمرانییا عەبدولکەریم قاسمی دیتن پشستی دەستپیکرنا شوڤرەشا ئەیلوێ.
- 2- ب شیۆیەکی گشتی خەلکی زاخۆ پشستی دەمەکی کورت ژ کۆدەتایی نە یین کەیفخۆش بوون "چونکی گەلەک خەلک بتایبەت ژ حزی کومونیسیتی هاتە گرتن و ئیشاندن، و پەفتارەکا نەباش ل گەل خەلکی دەتە کرن.
- 3- سەرکردین لەشکەری ل زاخۆ زوی دەنگوباسین پێشھاتین سیاسی دگەھاندنە خەلکی، وکومبونین بەردەوام ب وان دکرن. لەورا پێشوازی ل ئەندامین حزی کومونیسیتی هاتە کرن، دەمی ژبەر سیاسەتا حوکومەتی رەفین.
- 4- خەلکی دەقەرە زاخۆ رولەکی باش هەبوون د شکاندنا هیزشین حوکومەتی دا، و لادەرڤەیی سنورێ خۆ ژ پشکداری د چالاکیین لەشکەری دا دکرن، هەر وەکو ل شەری چیاپی مەتین دا دەرکەفتی.
- 5- سەرەرای وی زوردارییا لەشکەری سووری دژی خەلکی دەقەرێ دکری، ل خەلکی دەقەرێ بەردەوام دژایەتییا وان دکرن، و نەشیان وان پلانین خۆ بجهینن.
- 6- سیاسەتین چەوتین حوکومەتی چ باوهری لەدەق خەلکی دەقەرێ نە هیلا، و خەلکی د زانی حوکومەت بتنی لادەمی لاوازديت داخوازا دانوستاندنان دکەت.

5. المصادر والمراجع

- 1- وصفیە محمد شیخو السندي، زاخۆ في العهد الملكي 1921 - 1958 دراسة تاريخية في اوضاعها العامة، دھوک، 2014، ص 27-28. بو پتر پێزانینان ل دۆر جەیی جوگرافی یی زاخۆ، بئێرە: ندی نجیب سلمان، "دور العوامل الطبيعية في توزيع سكان قضاء زاخو 1977 - 2000"، مجلة الجمعية الجغرافية العراقية، مج (1)، العدد (57)، بغداد، 2009، ص 119 وما بعدها.

- 14- شیرزاد زکریا محمد، الحركه القوميہ الكوردیہ فی كوردستان العراق 8 شباغ 1963 - 17 تموز 1968، دهوك، 2006، ص 73 - 74.
- 15- ماریون فاروق سلوغلت و بیتر سلوغلت، من الپوره الی الدكتاتوریه، العراق منژ 1958، ترجمه: مالك النبراسی، گ2، المانیا، 2003، ص 125.
- 16- بهاو الدین نوری، فی تقییم سیاسه الحزب الشیوعی العراقی فی سنی 1958 - 1991 مآزق الحركه الشیوعیه فی العراق، گ 4، العراق، 1991، ص 14.
- 17- محمد صالح عقراوی، الكرد و الدوله المستقله وفق المعاهدات و المواپیق الدولیه، ارپیل، 2005، ص 152.
- 18- بنیره دهقی بهیانی د: جریده الحریه، العدد (1692)، 19 شباغ 1963، حامد مصغفی مقصود، پوره 14 تموز مدارات الاعداو، ارپیل، 2001، ص 333.
- 19- (نیزه فانی نەتە وهی - الحرس القومي): ریکستنه کا سەربازییا پارتا به عس بوو ل پوژا 8 شوباتا 1963 ع ل دویف یاسا ژماره (35) یا (جفاتا نیشتمانی سەركردایه تیا شوڤه شی) دامه زرا، پوژ د نهیلانا کومونستان و پارتییاندا هه بوو، و نه ف ریکستنه ب دهست درێژکرنی ل سەر خەلکی سڤیل یا ب ناف و دهنگ بوو. بو پتر بیژانینان بنیره: الکتاب الوپاڤی الژی أصدرته الحکومه (منشورات عربیه) بعد انقلاب 18 تشرین الپانی 1963 بعنوان: المنحرفون من الحرس القومي فی المد الشعبي تحت أشعه 18 تشرین الپانی 1963، (بغداد: د.ت).
- 20- ئیبراهیم جهلال، خوارووی کوردستان و شوڤه شی ئه لیلول بنیانان و هه لته کاندن 1961 - 1975، چ 3، سلیمانی، 1999، ل 96، ره فیک ره حمان مام خۆل، مستهفا بارزانی پوژ و هه لوپستی له پیشهاته سیاسیه کاندا 1958-1970، هه ولیر، ل 128.
- 21- جهی ئامازییه ل قیری کو سەركردایه تیا حزبا به عس و نه ته وه خوارین عه ره ب دهمی پلان ددانان بو ئه نجامدانا كۆده تایی، ب ریکا هه ر ئك ژ تاهر په حیا و عه لی سالع ئه لسه عدی په یوه ندی ب سەركردایه تیا كوردی كریبون، ب تابهت سكرتیری پارتی ئیبراهیم ئه حمه د و ئه ندامی لێژنا مه ركه زی سالع یووسفی، داکو كوردان بینه لایی خۆ ل دهمی كۆده تایی، و گه له ك سوز دا بوون بو جهی ئینانا مافی كوردان و دانپندان ب مافی ئوتونومی، و پارتی ژ لایی خوڤه سوزدا ل دهمی كۆده تایی ئاگر به سستی ب راگه هینیت. بو پتر بیژانینان بنیره: دانا ادامن شمیدت، رحله الی رجال شجعان فی كوردستان، ترجمه: جرجیس فتح الله، ارپیل، 1999، ص 256، شیرزاد زکریا محمد، المصدر السابق، ص 69.
- 22- محسن دزه یی، احداپ عاصرتها 1961 - 1975، ارپیل، 2002، ج 2، ص 22.
- 23- هاتیه فه گوهاستن ژ: دانا ادامن شمیدت، المصدر السابق، ص 360، علی کریم سعید، عراق 8 شباغ 1963 من حوار المفاهیم الی حوار الدم - مراجعات من ژاكره گالپ شیبیب، بیروت، 1999، ص 250.
- 24- کاوس قفگان، الحركه القوميہ التحریریه الكردیه فی كردستان العراق 1958-1964، السلیمانیه، 2004، ص 214.
- 25- شیرزاد زکریا محمد، المصدر السابق، ص 76 - 77.
- 26- گوڤاری رزگاری کوردستان، ژماره (1)، مایس 1963.
- 27- چاڤیڤیکه فتن لگه ل دهغیلا سالع ئه حمه د ل 2015/6/16 ل زاخۆ، ل سالا 1930 ل زاخۆ ژ دایکوبوییه خواندنا خۆ تا پولا شه شی سهره تایی ل زاخۆ ته مام کریه، نوکه ئاکنجیه ل سوید.
- 28- چاڤیڤیکه فتن لگه ل مه لا عه بدولکه ریم صوفی ل 2014/11/21 ل زاخۆ.
- 29- چاڤیڤیکه فتن لگه ل نورولهودا حمید سعید قه صاب 2014/12/11 ع ل زاخۆ، ل سالا 1939 ژ دایکوبوییه و خواندنا خۆ یا سهره تایی و نافنجی ل زاخۆ ته مام کریه، و پاشان په یمانگه ها ماموستایان ته مام کریه ل 1958 چوویه دناڤ ریزین حزبا کومونیسست دا، و پاشان بوویه به رپرسا (رابگه المرأه العراقیه) یا حزبا کومونیسست لقی زاخۆ تا سالا 1963 د ناڤ ریزیت فی حزبی هاته دهر، و نوکه ئاکنجیه ل زاخۆ.
- 30- چاڤیڤیکه فتن لگه ل ته ها محمه د ته هاجه قسی ل 2015/8/21 ل زاخۆ، چاڤیڤیکه فتن لگه ل ئیشخان مه لکون سه رگیس به غده سار (مه لکون خه یات) ل 2015/11/1 ل زاخۆ، ل سالا 1956 ل زاخۆ ژ دایکوبوییه، خواندنا خۆ ل په یمانگه ها ته کنیکی به شی پیوهر ل به غدا ته مام کریه، نوکه ئه ندامی جفاتا پارێژگه ها دهوکتیه، و ل زاخۆ ئاکنجیه.
- 31- چاڤیڤیکه فتن لگه ل نورولهودا حمید سعید ل 2014/12/11 ل زاخۆ.
- 32- چاڤیڤیکه فتن لگه ل عه بدولکه ریم حمید سعید ل 2015/9/14 ل زاخۆ، ل سالا 1937 ل زاخۆ ژ دایکوبوییه، ده رچووی په یمانگه ها ته کنیکی یا به غدا یه، و نوکه ئاکنجیه ل زاخۆ.
- 33- سلام فواز العبیدی، زکریاتی عن حیاه الانتصار تأملات من قم الامال و الامال والمیپر، گ 3، دهوک، 2012، ص 17 - 18.
- 34- چاڤیڤیکه فتن لگه ل ئه حمه د عه لی بیئاسی ل 2015/4/2 ل زاخۆ، ل سالا 1942 ل گوندی بیئاسی ژ دایکوبوییه، ل سالا 1958 چوویه د ناڤ ریزین پارتی دیموکراتی کوردستاندا، و ل سالا 1962 بوویه پیشمه رگه د شوڤه شا ئه یلولیدا، و ل سالا 1969 بوویه به رپرسی ئیداری یی هیزا زاخۆ، نوکه ل زاخۆ ئاکنجیه.
- 35- سلام فواز العبیدی، المصدر السابق، ص 18 - 19.
- 36- احمد محمود الجزاوی، "اولی قواعد انصار (الپیشمرگه) الحزب الشیوعی العراقی فی بهدینان"، مجله دهوک، العدد (33)، دهوک، کانون الاول 2006، ص 67.
- 37- سلام فواز العبیدی، المصدر السابق، ص 19.
- 38- چاڤیڤیکه فتن لگه ل ئه حمه د عه لی بیئاسی ل 2015/3/31 ل زاخۆ.
- 39- سعد ناجی جواد، العراق والمسأله الكردیه 1958-1970، لندن، 1990، ص 89.
- 40- جعفر عباس حمیدی و ئخرون، تاریخ الوزارات العراقیه فی العهد الجمهوری 1958-1968 (8 شباغ- 18 تشرین الپانی 1963)، بغداد، 2002، ج 6، ص 130.
- 41- شلومو کدیمون، الموساد فی العراق و دول الجوار، ترجمه: بدر عقیلی، گ 2، بیروت، 1998، ص 81.

- 42- صلاح الخرسان، التيارات السياسية في كردستان العراق "قراوه في ملفات الحركات والحزاب الكردية في العراق" 1946 - 2001، بيروت، 2001، ص 102 "سعد ناجي جواد، المصدر السابق، ص 89-90.
- 43- ش.ج. اشريان، الحركة الوكنية الديمقراطية في كردستان- العراق (1961 - 1968)، ترجمه عن الروسيه: ولاتو، بيروت، 1978، ص 87.
- 44- مسعود بارزاني، بارزاني و بزوتنه وهی رژگاری خواری كورد شورەشی ئەیلول 1961 - 1975 بەشی يەكەم، بەرگی سيبه م، ههولتير، 2004، ل 108.
- 45- فرهاد عوني، "انگباعات عن احتفاو أبناو كويسنجق بزياره البارزاني لمدينتهم"، مجله گولان العربي، العدد (18)، اربيل، 25 تشرين الثاني 1997، ص 45. لي هندهك ژيدير د دهنه دياركرن كونتريك دوو ههزار كهسان د في كونگرهيدا ئاماده دين بنيزه: مسعود بارزاني، ژيديره ي بەري، ل 108 "خليل جندی، حركة التحرر الوكني الكردستاني في كردستان الجنوبي 1939 - 1968 ئراو و معالجات، ستوكهولم، 1994، ص 140.
- 46- چاڤيڤيڤه فتن لگه ل عەبدولرەزاق حاجي عەبدوللا يي بەرنياس ب (عەبدولرەزاق گەرمافي) ل 2015/1/18 ل زاخۆ، نافبري ل سالا 1941 ل دھۆکي ژ دايکوبوييه، خواندنا خويا سەرەتايي و ئاماده يي ل دھۆکي تەمامکريه، ل سالا 1958 چوويه دناڤ رژيڤين پارتی ديموکراتی کوردستاندا، پشکداري د شورەشا ئەيلولدا کريه، نوکه ل دھۆکي ئاکنجيه.
- 47- چاڤيڤيڤه فتن لگه ل شیرزاد عەبدولرەحمان سەعيد ئاغا ل 2015/7/22 ل زاخۆ، ل سالا 1947 ل زاخۆ ژ دايکوبوييه، دەرچوويي کوليتا چاندني يه ل زانکۆيا مووسل، و نوکه ئاکنجيه ل ئەمريکا "چاڤيڤيڤه فتن لگه ل جەميل قاسم حەمو ل 2015/4/27 ل زاخۆ، ل سالا 1950 ل گوندي پيڤچەکا سەري ل دەشتا سليقانه يا ژ دايکوبوييه، ل سالا 1967 ي پيشمه رگه بوو د هيزا هه لگورددا، نوکه پيشمه رگه يه ک خانه نشينه و ئاکنجيه ل زاخۆ.
- 48- چاڤيڤيڤه فتن لگه ل شهعبان محەمەد تاهر ل 2014/4/6 ل باتيف، ل سالا 1969 ل بەهنيڤه ژ دايکوبوييه، ل سالا 1978 هاته پيڤخستن د پارتيدا، ل سالا 2005 ي هاته هه لبارتن د خوڤا دوويي يا پەرله ماني کوردستاني دا، نوکه خانه نشينه و ئاکنجيه ل باتيفا.
- 49- حبيب محمد كريم، حبيب محمد كريم، تاريخ الحزب الديمقراطي الكردستاني - العراق في محکات رئيسيه 1946 - 1993، كوردستان، 1998، ص 16.
- 50- شیرزاد زكريا محمد، المصدر السابق، ص 101 - 104.
- 51- رمزي محمد عسکو، "صالح اليوسفي مناچل کبير استشهد دفاعا عن قجيه عادله"، جريده خەبات، العدد (837)، اربيل، 15 ئاب 1997.
- 52- جريده الجماهير، العدد (139)، 11 تموز 1963.
- 53- چاڤيڤيڤه فتن لگه ل فرهاد حاجي محەمەد شه مدين ئاغا ل 2015/5/27 ل زاخۆ، ل سالا 1945 ل زاخۆ ژ دايکوبوييه خواندنا خو تا نافنجي تەمام کريه و ل پوژا 2015/8/17 وه غەرکريه "چاڤيڤيڤه فتن لگه ل عومەر بشار ئاغا ل 2015/5/20 ل زاخۆ، ل سالا 1957 ل گوندي ئاڤاگيزي ژ دايکوبوييه، بە کالوريوس ب پەروردا وه رزشي ل زانکۆيا مووسل تەمام کريه، نوکه ئاکنجيه ل زاخۆ" چاڤيڤيڤه فتن لگه ل محەمەد که لحي تەها ل 2015/4/29
- ل دھۆکي، ل سالا 1940 ل گوندي ره زگه ل ده قهرا نيروه و پيکانيا ژ دايکوبوييه، و ئيک ژ پشکدارين فان هيزان بوو.
- 54- چاڤيڤيڤه فتن لگه ل زياد حاجي ئاغا ل 2014/12/15 ل زاخۆ، ل سالا 1954 ل زاخۆ ژ دايکوبوييه، دەرچوويي کوليتا چاندني يه ل زانکۆيا مووسل ل سالا 1979، نوکه ل زاخۆ ئاکنجيه.
- 55- هاني الفکيکي، أوكار الهزيمة تجربتي في حزب البعث العراقي، گ 2، قم، 1992، ص 298 "په سار، "يوميات پوره ايلول"، مجله متين، العدد (10)، دھوک، تموز 1992، ص 73.
- 56- مسعود بارزاني، ژيديره ي بەري، ل 116.
- 57- بو پتر پيژانينان ل دور في كيرايي، بنيزه: رزگار محمد، عمليه دجله حمله الحکومه العراقيه علي كوردستان عام 1963، اربيل، 2001، ص 11 وما بعدها.
- 58- پافيل بيڤانوفيتش ديمچينکه، كوردستان العراق الملتهيه، ترجمه: جرجيس فتح الله، د.م، 1984، ص 149.
- 59- خليل جندی، المصدر السابق، ص 149.
- 60- محسن دزه يي، المصدر السابق، ص 36.
- 61- چاڤيڤيڤه فتن لگه ل خەيري رەمەزان نەجار ل 2014/12/13 ل زاخۆ، نافبري ئيک ژ وان (100) کهسان بوو دەمی شهري دەست پيکري هاتيه گرتن. ل سالا 1936 ل زاخۆ ژ دايکوبوييه، کوليتا ياساي ل زانکۆيا ئەلموسته نسريه تەمام کريه، نوکه ئاکنجيه ل زاخۆ.
- 62- چاڤيڤيڤه فتن لگه ل عەبدولرەحمان يوسوف عەبدولرەحمان ل 2014/12/30 ل زاخۆ، ل سالا 1946 ل زاخۆ ژ دايکوبوييه، کوليتا چاندني ل زانکۆيا بەغدا ل سالا 1969 ي تەمام کريه، و ل سالا 1961 ي چوويه دناڤ رژيڤين پارتی ديموکراتی کوردستان دا، نوکه ئاکنجيه ل زاخۆ.
- 63- جريده الجماهير، العدد (137)، 9 تموز 1963.
- 64- چاڤيڤيڤه فتن لگه ل لويس کاروبندر ل 2015/4/27 ل دھۆکي، ل سالا 1954 ل گوندي ئاڤزريکي ل ده قهرا سليقانه يا ژ دايکوبوييه، دەرچووي کوليتا ئادابي ل زانکۆيا ئەلموسته نسريه ل بەغدا ل سالا 1978 ي، و باوه زانما ماستەري 1990 ي، وه رگرتيه و دکتورا ل سالا 1996 ي، ئەندامی چڤاتا نوينه رژين عيراقی بوو نوکه خانه نشينه "چاڤيڤيڤه فتن لگه ل محەمەد سليمان حاجي بشار ل 2015/4/27 ل دھۆکي، ل سالا 1959 ل گوندي باوه ردي ژ دايکوبوييه، پشکداري د شورەشا گولاندا کريه د ساليڤ (1979-1988)، نوکه ل دھۆکي ئاکنجيه.
- 65- چاڤيڤيڤه فتن لگه ل عەبدولرەحمان يوسوف عەبدولرەحمان ل 2014/12/30 ل زاخۆ.
- 66- بنيزه: جريده الجماهير، العددان (141)، 29 حزيران 1963 (150)، 22 تموز 1963.
- 67- چاڤيڤيڤه فتن لگه ل مورا مصری مورا ل 2015/10/13 ل زاخۆ، ل سالا 1957 ل گوندي که شکاني ل ناحيا سليقانه يا ژ دايکوبوييه، پيشمه رگه ي ئەيلول و گولاني بوو، و نوکه پيشمه رگه يه ک خانه نشينه، و ئاکنجيه ل کومه لگه ها کيکلي ل ناحيا سليقانه يا.
- 68- (مديريه أمن محافظه نينوي- القيوود السريه / ملف محمد عبوش عبدي غزاله)، الجمهوريه العراقيه، متصرفيه لواو الموصل، الواردات، الي متصرفيه

- 83- چاڤپیکه ڤتن لگه ل عسمهت دینو بهنستانی ل 2014/11/23 ل زاخو، چاڤپیکه ڤتن لگه ل ئه حمده عه ل بیتاسی ل 2015/3/31 ل زاخو.
- 84- چاڤپیکه ڤتن لگه ل محمه مد خالد بوسه ل ل 2014/12/2 ل زاخو، ل سالا 1942 ل گوندی بوسه ل ژ دایکوبویی، و ل سالا 1961 چوویه د ناڤ ریزین پارتیی دا ویشکداری د شوپره شا ئه یلولی و شوپره شا گولانی دا کریه، نوکه ل زاخو ئاکنجیه.
- 85- مسعود بارزانی، ژنده ری به ری، ل ل 144 - 146.
- 86- بو پتر پیترانیان، بنیره: هانی الفکیکی، أوکار الهزیمه تجربیتی فی حزب البعی العراقی، گ 2، قم، 1992، ص 298، ص 298، علی کریم سعید، المصدر السابق، ص ص 248 - 249.
- 87- جریده الهدف، العدد (318)، 8 کانون پانی 1964، عمار علی السم، شمال العراق 1958 - 1975 دراسة سیاسیه، بیروت، 2012، ص ص 279 - 280.
- 88- عبدالحمید درویش، اچاو علی الحریه فی سوریا، دم، 2000، ص 71، عمار علی السم، المصدر السابق، ص 280، ل کریس کوچیرا دبیزت ژ (3000) سه ریزان پیکدهات، بنیره پرتووکا وی: کورد له سده دی نوزده و بیسته مد، وه رگیزان: حمه کهریم عارف، هه لویژ، 2011، ل 312، هه ره سا عصمت شریف وانلی دبیزت هیزین سوریا ژ (6000) سه ریزان پیکدهات، بنیره پرتووکا وی: کردستان العراقیه هویه وگنیه (دراسه فی پوره 1961)، ترجمه: سعاد محمد خچر، السلیمانیه، 2012، ص 288.
- 89- عمار علی السم، المصدر السابق، ص 280.
- 90- چاڤپیکه ڤتن لگه ل مه لا عه بدولکه ریم صوفی ل 2014/11/21 ل زاخو، چاڤپیکه ڤتن لگه ل ئه حمده عه ل بیتاسی ل 2015/3/31 ل زاخو.
- 91- چاڤپیکه ڤتن لگه ل سالح ئه مین سالح ل 2015/5/21 ل زاخو، ل سالا 1940 ل بیتاسی ژ دایکوبویی، ل سالا 1957 چوویه د ناڤ پیکهستین پارتیدا، و ل سالا 1961 پشکداری د شوپره شا ئه یلولیدا کریه، نوکه ئاکنجیه ل زاخو، چاڤپیکه ڤتن لگه ل عه بدولستار محمه د ئه حمده ل 2015/1/29 ل زاخو.
- 92- خلات موسا، "هیزشا له شکره ری سوری بو سهر ده قه را به هدینان ل سالا 1963 ی"، گوڤارا دهوک، ژماره (34)، دهوک، ئادار 2007، ل 20.
- 93- عبدالفتاح علی البوتانی، الحریه القومیه الکردیه التحریره، دراسات وویاتق، اربیل، 2004، ص 352.
- 94- محمد گلب هلال، دراسه عن منگفه الجزیره من النواحی السیاسیه... الاجتماعیه... القومیه، اربیل، 2001، ص 67.
- 95- مینی امین قادر، قجایا القومیات و ابرها علی العلاقات الدولیه (القجیه الکردیه نموژجا)، السلیمانیه، 2003، ص 159.
- 96- چاڤپیکه ڤتن لگه ل ئه حمده عه ل بیتاسی ل 2015/3/31 ل زاخو.
- 97- هه مان چاڤپیکه ڤتن.
- 98- ل دوز هه لویستی ئیکه تیا سوفیتی ژ کاودانی ناڤخوی ل عیراقی و شوپره شا کوردی ل فی سهر ده می، بنیره: میهقان محمد حسین رشید البامرنی، سیاسه الاتحاد السوفیتی تجاه الحریه القومیه الکردیه التحریره فی کردستان الجنوبیه (1945 - 1968)، دهوک، 2008، ص 189 وما بعدها.
- 99- عصمت شریف وانلی، المصدر السابق، ص 288.
- قائمقامیه الموصل، الموجوع/ حجز حنگه، العدد/ 20377، 1963/8/31. (یحتف الباحپ بنسخه مصوره من الوپیکه).
- 69- مدیریه امن محافظه نینوی- القیود السریه/ ملف محمد عبوش عبدی غزاله)، الجمهوریه العراقیه، مقر الحاكم العسکری لمنگفه قیاده فق 1، الی متصرفیه لواو الموصل، الموجوع/ بیع حیوانات محجوزه، العدد/ 6/حجز اموال/ 3414، 1963/9/24. (یحتف الباحپ بنسخه مصوره من الوپیکه).
- 70- مدیریه امن محافظه نینوی- القیود السریه/ ملف محمد عبوش عبدی غزاله)، الجمهوریه العراقیه، متصرفیه لواو الموصل، الواردات، الی الحاكم العسکری لمنگفه قیاده فق 1، الموجوع/ بیع حنگه محجوزه، العدد/ 111/37، 1963/11/10. (یحتف الباحپ بنسخه مصوره من الوپیکه).
- 71- رجب جمیل حبیب، ئامیدی (العمادیه) 1921 - 1975 دراسه فی التاریخ السیاسی، دهوک، 2012، ص 260.
- 72- بو پتر پیترانیان ل دوز فی شه ری، بنیره: رزگار محمد، المصدر السابق، ص ص 60 - 68، نجم الدین الیوسفی، پوره ایلول المجیده، دهوک، 1995، ص ص 153 - 157.
- 73- مسعود بارزانی، ژنده ری به ری، ل 144.
- 74- شرفیق حسین شه نوسی، "دیدار لگه ل خه باتگیر و فه رمانده یی شورشا ئیلونا مه زن ماموستا (مه لا حمدی عه بدولمه جید ئیسامیل)"، گوڤارا دهنگی پشیمه رگه، ژماره (143)، هه لویژ، شوباتا 2010، ل 42.
- 75- چاڤپیکه ڤتن لگه ل عسمهت دینو بهنستانی ل 2014/11/23 ل زاخو، ناڤبری ل سالا 1939 ل گوندی هه قشینی ژ دایکوبویی، پشکداری د شوپره شا ئه یلولیدا کر، و نوکه ل زاخو ئاکنجیه "چاڤپیکه ڤتن لگه ل شه عبان سه عید محمه د ل 2006/3/29 ل زاخو. ل سالا 1936 ل زاخو هاتیه سه ر دنیا، ل سالا 1955 چوویه د ناڤ ریزین پارتی دیموکراتی کوردستاندا، دوو جارن به رپرسایه تیا لیژنا ناوچا زاخو وه رگریه، ل 2007/12/23 کوچا داویی کریه.
- 76- چاڤپیکه ڤتن لگه ل عومه ر عه ل هالو ل 2014/12/9 ل زاخو، ل سالا 1949 ی ل گوندی بوسه ل ل ده قه را سندبیان ژ دایکوبویی، پشکداری د شوپره شا ئه یلولیدا کریه، نوکه ئاکنجیه ل زاخو، چاڤپیکه ڤتن لگه ل ئه حمده عه ل بیتاسی ل 2015/3/31 ل زاخو.
- 77- عبدالرحیم، "داستانا چیایی مه تینی"، گوڤارا مه تین، ژماره (56)، دهوک، ایلول 1996، ل 25.
- 78- چاڤپیکه ڤتن لگه ل عومه ر عه ل هالو ل 2014/12/9 ل زاخو، چاڤپیکه ڤتن لگه ل عسمهت دینو بهنستانی ل 2014/11/23 ل زاخو.
- 79- رزگار محمد، المصدر السابق، ص 81.
- 80- المصدر نفسه، ص 82.
- 81- رزگار محمد، المصدر السابق، ص ص 86 - 88، چاڤپیکه ڤتن لگه ل عومه ر عه ل هالو ل 2014/12/9 ل زاخو، چاڤپیکه ڤتن لگه ل جانگیر سیفو جانگیر ل 2015/4/6 ل زاخو، ل سالا 1932 ل بوسه ل ژ دایکوبویی، ل سالا 1958 چوویه د ناڤ ریزین پارتی دیموکراتی کوردستاندا، و ل سالا 1961 لگه ل شوپره شا تا دووماهیک هاتی، و نوکه ئاکنجیه ل زاخو، چاڤپیکه ڤتن لگه ل ئه حمده عه ل بیتاسی ل 2015/3/31 ل زاخو.
- 82- چاڤپیکه ڤتن لگه ل شه عبان سه عید ل 2006/4/8 ل زاخو.

- 100- کهمال مه زهەر، کورد و کوردستان له بهلگه نامه ی حکومتی بریتانیدا، لبنان، ب (1)، 2008، ل 443، ره فیک ره حمان مام خو، ژێدهری بهری، ل 138.
- 101- عصمت شریف وانلی، المصدر السابق، ص 288.
- 102- خهلات موسا، ژێدهری بهری، ل 21.
- 103- هه مان ژێدهر، ل 21-22، چاڤپیکه فتن لگه له نه جیب سهید عه بوش ل 2014/11/25 ی ل دهوکی، ل 1950 ل گوندی تری سپی ل دهشتا سلیقانه بیا ژدایکبوویه، پشکداری دشۆره شا ئهیلولیدا کریه، و نوکه ل دهوکی ئاکنجیه، چاڤپیکه فتن لگه له سالح حسین عیسا ل 2014/11/28 ی ل دهوکی، ل 1945 ی ل باتیفا ژدایکبوویه، پشکداری د شۆره شا ئهیلولی و شۆره شا گولانیدا کریه، نوکه ل دهوکی ئاکنجیه.
- 104- چاڤپیکه فتن لگه له عومه ره علی هالو ل 2014/12/9 ی ل زاخۆ، چاڤپیکه فتن لگه له محمه د خالد بوصه ل ل 2014/12/2 ی ل زاخۆ.
- 105- چاڤپیکه فتن لگه له عومه ره علی هالو ل 2014/12/9 ی ل زاخۆ، وصفی حسن، "داستانا کیزافی"، پۆژناما رهوشه، ژماره (96)، زاخۆ، 2014/1/16.
- 106- چاڤپیکه فتن لگه له سالح حسین عیسا ل 2014/11/28 ی ل دهوکی.
- 107- نزار حنا الدیرانی، دیرابون بین الماچی والحاجر، بغداد، 2004، ص 21.
- 108- چاڤپیکه فتن لگه له قه شه پولص حنا الهوزی ل 2014/12/9 ی ل زاخۆ، ل 1937 ل تورکیا هاتیه سه ره دنیا، ل 1973 ی بوویه قه شه ل زاخۆ، نوکه ئاکنجیه ل زاخۆ.
- 109- چاڤپیکه فتن لگه له بهییا ئه مین ئه محمه د یا بهرنیاس ب (وهه بیا) ل 2014/12/25 ل زاخۆ، ل 1940 ل باژیری زاخۆ ژدایکبوویه، لایه نگریا حزبا کومونیست بوو، و ئه ندام بوو د پیکخواوا (رابگه المرأه العراقیه) یا حزبا کومونیست، نوکه ئاکنجیه ل زاخۆ، چاڤپیکه فتن لگه له مالا یوسف کریت یوسف ل 2014/12/31 ی ل زاخۆ، ل 1938 ل گوندی پیچه کی ل ده فه را سلیقانه بیا ژدایکبوویه، و ل 1960 ی چوووه د ناف پیزین پارتی دیموکراتی کوردستاندا، پشکداری د شۆره شا ئهیلولی دا کریه، نوکه ئاکنجیه یه ل زاخۆ.
- 110- چاڤپیکه فتن لگه له بهییا ئه مین ئه محمه د ل 2014/12/25 ی ل زاخۆ.
- 111- چاڤپیکه فتن لگه له محمه د ئیبو ئیسماعیل ل 2015/8/3 ی ل زاخۆ، ل 1954 ی ل گوندی په رافی ژدایکبوویه، نوکه ئاکنجیه ل زاخۆ، چاڤپیکه فتن لگه له سالح ئه مین سالح ل 2015/5/21 ی ل زاخۆ، و ئیک ژپشکدارین فی شه ری بوو وه ک پشیمه رگه.
- 112- چاڤپیکه فتن لگه له عه بدولره حمان یوسف عه بدولره حمان ل 2014/12/30 ی ل زاخۆ، چاڤپیکه فتن لگه له سه عید حاجی تاهر ل 2015/5/30 ی ل زاخۆ، ل 1953 ی ل ده فه را زومار ژدایکبوویه، ل 1973 سال پشکداری د شۆره شا ئهیلولی و شۆره شا گولانیدا کریه، و نوکه ئاکنجیه ل زاخۆ.
- 113- عصمت شریف وانلی، المصدر السابق، ص 289.
- 114- خهلات موسا، ژێدهری بهری، ل 24.

التطورات السياسية في زاخو

8 شباط 1963 - 18 تشرين الثاني 1963

الملخص:

يدرس هذا البحث و الذي هو بعنوان (التطورات السياسية في زاخو 8 شباط 1963 - 18 تشرين الثاني 1963)، في مرحلة مهمة من تاريخ منطقة زاخو، و يتحدث عن أهم التطورات التي حدثت على مستوى العراق وكوردستان، وتأثيرها على زاخو. يتألف البحث من تمهيد و محورين اثنين، تم التطرق في التمهيد وبصورة مختصرة الى تاريخ زاخو من الناحية السياسية في العهدين الملكي (1921-1958)، والجمهوري الأول (1958-1963)، و تم فيه و باختصار توضيح موقف زاخو من أهم الأحداث والمواقف السياسية. تم التطرق في المحور الأول الى قيام انقلاب 8 شباط 1963، وتأثيره على كوردستان بشكل عام وزاخو بشكل خاص، و خاصة بعد بدء مباحثات السلام بين الحكومة وقيادة الثورة الكوردية، والتي لم تؤد الى نتيجة ايجابية. و يختص المحور الثاني بدراسة التطورات السياسية والعسكرية في زاخو بعد استئناف العمليات العسكرية في 10 حزيران 1963، واستمرارها لحين قيام الرئيس عبدالسلام محمد عارف بإنقلابه على حلفائه البعثيين في 18 تشرين الثاني 1963. وتتضمن الخاتمة أهم النتائج التي توصلت اليها الدراسة.

الكلمات الدالة: التطورات السياسية، انقلاب، 8 شباط 1963، زاخو، 18 تشرين الثاني 1963.

POLITICAL DEVELOPMENTS IN ZAKHO

FROM FEBRUARY 8, 1963 TO NOVEMBER 18, 1963

Abstract:

This research entitled (Political Developments in Zakho from February 8, 1963 to November 18, 1963), studies an important stage in the history of Zakho area, and it talks about the most important developments that happened in Iraq and Kurdistan and their influence on Zakho city. The research consists of a preface (introduction) and two sections. In the preface part the political history of Zakho during the Royal reign (1921 – 1958) and the first Republican reign (1958 – 1963) has been addressed in brief. A brief clarification of the position (attitude) of Zakho concerning the most important events and political attitudes has been given. In the first section, the launch of the coup of February 8, 1963 and its impact on Kurdistan, in general, and on Zakho, in particular, has been tackled. It especially talks about the peace talks between the Iraqi government and the leadership of the Kurdish revolution which did not lead to a positive result. The second section studies the political and military developments in Zakho after the renewal of military operations on June 10, 1963, and the continuity of these operations until the president Abdul-Salam Arif Mohammed launched his coup on the Baathist allies on November 18, 1963. The conclusion includes the most important findings the study reached to

Keywords: Political Developments, the coup, February 8, 1963, Zakho, November 18, 1963.